

Міністерство освіти України
Управління освіти Київської області

000000183011

Бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка

Виховуємо громадянина
(Посібник для вчителів шкіл та ПТУ)

За редакцією В.Огнев`юка

© Управління освіти Київської області
ISBN 5-7763-9100-8

Київ - 1995р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОПОВІДІ НА КОНФЕРЕНЦІЇ КЕРІВНИКІВ УСТАНОВ І ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ КИЇВЩИНИ. СЕРПЕНЬ 1995Р.)

Українське суспільство переосмислює систему цінностей, на якій базувалася його життєдіяльність упродовж останніх десятиліть. Цей процес - цілком закономірне явище, хоч протікає тяжко і суперечливо, адже фактично до середини 80-х років суспільство жило і працювало, зачароване ілюзійним майбутнім. Примарливе і незрозуміле майбутнє збуджувало величезний ентузіазм і водночас породжувало колосальний страх. Люди раділи і боялись, прагнули нового й зітхаючи за старим. Щось подібне спостерігається сьогодні, коли прозріння породжує розпач, а відсутність нового ідеалу - страх перед майбутнім. Домінантними ознаками сьогодення є недовіра до владних структур, розгубленість перед кризовими процесами, що поглиблюються, зневіра у власні сили, зневага практично до всіх суспільно-ангажованих цінностей. У таких морально-психологічних умовах виховується підростаюче покоління.

Справа ускладнюється і невизначеністю в теорії виховання.

Лібералізація цін спричинила соціальне розшарування школярів за рівнем матеріальної забезпеченості батьків. Бездуховність, невпевненість у завтрашньому дні паралізують почуття колективізму, милосердя, прагнення до пізнання і творчості.

У суспільстві процвітає пияцтво, що призводить до деградації і виродження нації.

До спиртного, наркотиків прилучаються і діти.

На наших очах відбувається відчуження дитини і від школи і від сім'ї.

З ряду причин відбувається і відчуження сім'ї від школи. Серед головних - причини, пов'язані з діяльністю педагогів. Ніколи батько і мати не прийдуть на класні збори, якщо там лише критикується та принижується особистість дитини. В будь-якій ситуації вчитель повинен діяти зважаючи на особливості дитячої психології та світосприйняття батьків.

Після проголошення незалежності України, і це цілком закономірно, у вихованні молоді домінуючим став національний

аспект. Позанавчальна робота збагатилася залученими народними традиціями, до навчального процесу органічно ввійшли народознавство, українознавство. У закладах освіти, від дитячого садка до вузу, з'явилися світлиці, краєзнавчі куточки тощо.

Однак така робота приносить низку суперечливих результатів. Труднощі полягають у тому, що багато краєзнавчих матеріалів не мають історичного підтвердження, а світлиці поряд з безперечно цінними речами, що демонструють життя нашого народу, його культуру, переповнені побутовим непотрібом, який спотворює уявлення молоді про те, що справді має культуротворчий потенціал. На жаль, більшість ініціаторів створення музеїв, світлиць, краєзнавчих куточків не отримали відповідної підготовки, не оволоділи азами архівістики та музеєзнавства. Цим невідкладно потрібно зайнятися, аби добрі починання не нівелювалися негативними чинниками.

Виховуючи молодь у пошані до кращих національних традицій, водночас треба враховувати завдання сучасності. Видатний український педагог Г.Вашенко справедливо зауважував: "Розв'язуючи питання про цілі виховання сучасної української молоді, ми мусимо рахуватися не лише з нашими традиціями, а й з тими завданнями, що ставить перед нами сучасне й майбутнє, а також прийняти до уваги психічні властивості нашого народу як позитивні, так і негативні, одні потрібно розвивати, другі усувати або принаймні ослаблювати".

Зупиняючись на об'єктивних і суб'єктивних факторах, що впливають на виховання молоді, не можна обійти увагою кадри, що відповідають за цю роботу. Нас турбує, що у 1994р. в загальноосвітніх школах Київщини звільнилося понад 50 заступників з виховної роботи. Це при тому, що зі стажем до трьох років працює 40 % заступників, до 8 - 29%. Досвідчені фахівці, ті, хто певною мірою пізнав премудрості цієї важкої справи, становлять лише п'яту частину від загальної кількості. Це свідчить про значну плінність організаторів виховної роботи в школах.

У травні 1995р., щоб з'ясувати стан виховання дітей, було проведене анкетне опитування 180 заступників директорів з виховної роботи.

Аналіз відповідей з 21 району свідчить, що стан виховання в закладах освіти зовсім не задовольняє 30 % респондентів. Серед головних причин називаються такі:

- недостатній рівень кваліфікації педагогів, брак методичної літератури, дидактичних розробок, сценаріїв тощо;

- незадовільна матеріальна база для проведення виховної роботи;

- відсутність дитячих громадських організацій.

Однак заступники не зупиняються на змісті виховання та його підґрунті.

Важливий ще один аспект, який характеризує проблему виховання: близько 80 % від загальної кількості вчителів області становлять жінки. Звідси ряд специфічних проблем, а саме:

- 1) жінка-вчителька - це ще й мати, господарка, а це забирає в неї левову частку часу, не дає можливості повністю себе реалізувати в педагогіці;

- 2) наших хлопців, аж до повноліття, виховують переважно жінки - матері і вчительки, які, природно, не можуть прищепити вихованцям якостей справжніх чоловіків.

У суспільстві поступово нівелюється поняття жіночої гордості і чоловічої вірності. З екранів телебачення школярів виховують насильники і розпусниці, вбивці і невігласи. Що цьому можна протиставити?

Спробую дати відповідь, показуючи окремі сторони деяких закладів освіти.

Нині в системі освіти області діє 615 спортзалів і 692 спортмайданчики, 20 басейнів (із них 8 у сільських школах), 312 дослідних ділянок, 1223 майстерні трудового навчання. Ми не беремо до уваги можливості ПТУ та вузів. Здавалося б, така база повинна задовольнити інтереси і запити молоді. Але в нас усе ще превалюють пасивні форми роботи, тобто проводяться заходи, в яких переважають загальні фрази, повторення відомих істин, або точніше - словесне виховання.

У загальноосвітніх закладах освіти діє 372 історико-краєзнавчі музеї і світлиці, тобто майже в кожному другому закладі. Настав час перейти в їх роботі від демонстраційно-ілюстративної до пошукової діяльності, розкриваючи змістовну духовну

сутність, закладену в експонати.

Усе популярнішим стає в області рух учнівської молоді за відродження і примноження традицій рідного народу "Моя земля - земля моїх батьків". Етапи руху - це ще один не використаний повною мірою потенціал у вихованні. Саме тому управління освіти всебічно сприятиме розвитку і поширенню цього руху.

Майже в половині закладів освіти області обладнані кімнати школяра, що сприяє роботі органів учнівського самоврядування та їх громадських об'єднань. Сподіваємося, ця база буде вміло використана для підтримки асоціації учнівських організацій області.

Нині у школах створені різні дитячі формування: "Козачата", "Країна Барвінкова", "Січ", "Джури", "Берегиня", "Козацьке товариство", "Барвінчата", "Мала спілка українок". У 14 районах області є організації СПОУ.

У різних формах працюють і органи учнівського самоврядування. Це - учкоми, старостати, шкільні учнівські ради, учнівські парламенти, ради старшокласників, клуби "Старшокласник", "Лідер", козацькі ради.

Порушуючи проблему дитячих організацій, ми насамперед хочемо спрямувати педагогічну громадськість на подолання інертності і байдужості серед учнів, які вже сьогодні керуються принципом: "Моя хата скраю, нічого не знаю."

Це та традиційна національна негативна риса, яку слід подолати. Нам потрібні активні громадяни, що здатні взяти на себе відповідальність за Українську державу, її сьогодення і майбутнє. А де вони можуть здобути досвід громадської відповідальності як не в дитячих громадських чи учнівських самоврядувальних організаціях? У процесі підготовки до конференції було проведено анкетування серед учнів. На запитання: "Чи потрібна в школі дитяча організація?" - позитивно відповіли 69,2 % опитаних учнів, негативно - 5 %, не визначилися - 25,8 %. Причому спостерігається невелика розбіжність даних показників за віковими групами. Так, за створення дитячих організацій 82 % учнів 2-4-х кл., 59 % - 5-7-х кл., 66 % - 8-11-х кл.

Аналізуючи відповіді на запитання: "Членом якої організації ти хотів би бути?", - виявлено, що серед учнів 5-7-х кл. найбільшою популярністю користуються "Пласт" (5,7 %), СПОУ (5,5 %), СУМ (4,1 %);

серед старшокласників - СУМ (10,05 %), "Пласт" (5,8 %), СПОУ (2,7 %), дитячо-юнацьке товариство "Січ" (0,3 %), "Соколята" (1,1 %), "Січове братство" (0,7 %). Вибір симпатій до організацій, як видно з результатів опитування, залежить від багатьох чинників. Основним із них є залежність від суспільно-політичної позиції інформаторів.

У деяких школах учні хотіли б створити релігійну організацію.

Тут є над чим задуматись, тим більше, що в новій редакції Закону "Про освіту" підкреслюється світський характер освіти.

Цікаві відповіді отримані на запитання: "Які напрями роботи дитячо-молодіжної організації потрібні насамперед?" Так, на думку старшокласників, на першому місці повинні стояти:

- розвиток інтелектуальних і розумових здібностей (43 %);

- розвиток творчих здібностей (39 %);

- фізичний розвиток (32 %).

Дещо насторожує ставлення старшокласників до розвитку духовності, правової та екологічної культури. Разом цей показник становить лише 16 відсотків.

Враховуючи ці показники та знаючи основні напрями роботи дитячо-молодіжних організацій, що діють на терені України, можна пояснити причину небажання 75 % учнів вступати до цих організацій.

Заслуговує на увагу ставлення школярів до існуючих в Україні політичних партій.

Серед старшокласників 12 % симпатизують партіям лівої орієнтації, кожний п'ятий - партіям правої орієнтації, кожен четвертий - партіям центру, інші не визначилися. До речі, суттєвих відмінностей у цьому питанні за класами в одній школі не спостерігалось. Це дає підставу припустити, що ставлення учнів до політичних партій формується насамперед педагогічним колективом і, особливо, вчителями історії.

Водночас це підтверджує, що школа є провідною у формуванні ціннісних орієнтацій школяра. І цим необхідно скористатися.

Кілька дитячих громадських організацій пов'язані з нашою минувиною - Козаччиною - "Козачата", "Козацьке братство", "Січове братство". У школах і дошкільних закладах практикуються заняття та ігри, покликані відновити здобутки славної української Козаччини. Сама ідея непогана за своєю суттю, але її виконання викладачами, які не мають відповідної підготовки та навичок, недостатньо обізнані

з історією і т.ін., може призвести до небажаних результатів, викликати відразу до славної сторінки нашого народу. Тут потрібні виважені кроки, бо просте перенесення звичаїв і обрядів з минулого в сучасність порушує певні закономірності історичного розвитку і, як свідчить історія, нічого позитивного з собою не несе. Зміст нинішніх процесів кардинально відрізняється від попередніх, і втиснути їх у старі форми практично неможливо. Навпаки, потрібно шукати відповідні сьогodнішньому змісту нові форми виховання, викладання та й взагалі цивілізованого буття, гідного людини.

Серед соціальних інструментів виховання й розвитку підростаючого покоління особлива роль належить позашкільним закладам. Приємно, що навіть у скрутних умовах сьогodenня з'являються заклади нового типу, що виборюють право називатися авторськими. Це - Центр хореографії для дітей та юнацтва й навчально-виробничий Центр творчості молоді у м.Броварах. Школа народної майстерності у м.Фастові.

Позашкільні установи досить часто стають методичними центрами позанавчальної діяльності. Так, наприклад, у Білій Церкві на базі центру творчості "Соняшник" працюють постійно діючі семінари заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів. Розроблені рекомендації психолога для педагогів, які працюють із старшокласниками. На базі Іванківського районного Будинку школяра створено клуб "Лідер", який працює з головами учкомів усіх шкіл району.

Високий рівень інтелектуального розвитку дитини можливий за умови міцного здоров'я і фізичного загартування. Цьому мають сприяти чіткий гігієнічно виправданий ритм життя і діяльності, повноцінне раціональне харчування та заняття фізичною культурою і спортом. Дієвість цих важливих чинників повинні забезпечувати спільно сім'я і заклади освіти.

Серйозно ставляться до оздоровлення учнів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, в Баришівському і Макарівському районах, м. Броварах і Переяславі-Хмельницькому.

За підсумками обласного огляду-конкурсу роботи ДЮСШ, у 1994/95 н.р. переможцями стали Білоцерківська ДЮСШ № 1 і Києво-Святошинська спортшкола.

Заслуговують відзначення тренери-

викладачі Васильківської та Броварської ДЮСШ, вихованці яких принесли славу нашій області та Україні. Так, на Чемпіонаті світу з легкої атлетики II місце посів вихованець Васильківської ДЮСШ Ігор Тугай (тренер М.В.Мельниченко), II місце в складі збірної команди України в першості Європи з гандболу завоювала Оксана Сакада з Броварської ДЮСШ (тренер О.М.Бурняшов), III призером чемпіонату Європи з боротьби самбо став Олександр Сабадаш з Васильківської ДЮСШ (тренер В.Г.Авдеев), а Ольга Мукомол, вихованка Білоцерківської ДЮСШ № 1 (тренер О.Г.Матвієць), успішно виступила на першості Європи з плавання.

У змаганнях за програмою III юнацьких спортивних ігор Міністерства освіти України перше місце посів збірний колектив школярів Київщини. У цьому значна заслуга обласного спортивного клубу "Гарт", який очолює заслужений тренер України В.В.Снігур.

Проте, пишаючись значними досягненнями з розвитку фізичної культури і спорту в області, не можна не вказати на ряд істотних недоліків.

Не створені спеціальні медичні групи для дітей, які конче потребують цих занять, у Богуславському, Бориспільському, Володарському, Обухівському, Переяслав-Хмельницькому районах. І це при тому, що здоров'я дітей значно погіршується.

Багато ДЮСШ працюють не з повною віддачею, хоч і мають хорошу матеріально-спортивну базу.

Першочерговими завданнями районних і міських відділів освіти має стати поступовий перехід усіх загальноосвітніх шкіл, відповідно до рішень Міністерства освіти України та виконкому обласної Ради народних депутатів, на тригодинне тижневе викладання фізичної культури, поліпшення якісного складу вчителів за рахунок випускників Переяслав-Хмельницького педагогічного інституту та інших вузів України, вдосконалення навчально-виховного процесу та фізкультурно-спортивної позакласної роботи.

Відділам освіти і керівникам ДЮСШ слід звернути особливу увагу на доукомплектування спортшкіл штатними тренерськими кадрами, поліпшення якості навчально-виховного процесу з метою підготовки гідного резерву збірних команд області та України.

Щороку понад 4 тис. випускників 9-х класів і близько 2 тис. випускників 11-х класів

продовжують навчання в професійних навчально-виховних закладах. ПТУ вирішують виховні завдання з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу. Виховна робота в ПТУ спрямована на формування в учня професійних якостей, виховання майбутнього робітника, людини праці.

Аналіз анкетування учнів свідчить, що в училище їх привела схильність до конкретної трудової діяльності (79 %). Але близько 15 % потрапили в училище через неможливість продовжувати навчання в школі.

Перед учнями відкриваються нові можливості для самоутвердження, вони потрапляють у нову систему цінностей - завдяки участі у продуктивній праці під час виробничої практики. 70 % учнів вбачають у цьому головний зміст навчального процесу в училищі. Головне завдання педагогів профтехучилищ - допомогти учням повірити в себе, знайти себе.

Крім соціально-психологічної проблеми виховання учнів, які проживають у відриві від батьків, є також дуже гострі, як на теперішній час, проблеми забезпечення учнів училищ належними житлово-побутовими умовами, харчуванням, забезпечення їх соціального захисту.

Адже, на думку А.Макаренка, суть виховання полягає не в тому, про що ми кажемо дитині, а в тому, як організовано її життєдіяльність - навчання, праця, відпочинок тощо. У 35 гуртожитках профтехучилищ області живе кожен третій учень. Батьківська увага, домашній затишок завжди чекають учнів у гуртожитках ПТУ № 11, 12, 13, 16, 22. Водночас серйозні недоліки в організації житлово-побутових умов учнів існують у ПТУ № 26.

Головним питанням для педагогів ПТУ завжди було і є створення комфортних умов для виховання й матеріального забезпечення, дітей-сиріт. Нині в ПТУ області навчається понад 180 учнів-сиріт. Через відсутність фінансування з державного бюджету всі ці витрати лягли на позабюджетні надходження училищ. За підрахунками, на кожну таку дитину училище додатково має витратити щороку 40 млн.крб. На жаль, Міністерство освіти України на утримання цих дітей окремою статтею коштів не виділяє.

У 1994/95 н. р. через брак коштів різко погіршилося харчування учнів профтехучилищ. Лише завдяки переходу на

самообслуговування їдалень, своєчасну заготівлю продуктів у більшості ПТУ вдалося уникнути повного припинення харчування.

Почуті ненароком слова "Я навчаюсь у школі-інтернаті" завжди примушують дорослих замислитися: мабуть, не все гаразд у житті дитини. Найчастіше це так і є. Близько 3,5 тисячі дітей виховується в інтернатних закладах області.

Помітна результативність у вихованні дітей там, де педагогічні колективи домоглися наступності між творчою навчальною працею і змістовним дозвіллям. До таких колективів належить Фастівський природничо-математичний інтернат-ліцей. У закладі створено своєрідну систему навчання та виховання, завдяки якій для ліцеїстів звичними стали творчі пошуки, проведення експериментів, наукові відкриття. Спрацьовує принцип ланцюгової реакції. Аби підвищити рівень знань учнів (адже в закладі на основі зрізів знань встановлюється рейтинг між класами та учнями), педагоги прагнуть самі постійно вдосконалювати професійну майстерність, вишукувати інформацію про останні досягнення науки та техніки, слідкувати за пресою, використовувати довідкову літературу.

А вміння ліцеїстів здобувати знання шляхом відкриття забезпечує формування у них рис творчої особистості з системою переконань, здатної до інтелектуальної дискусії. Саме таку людину ми маємо виховати.

Свого часу Г.Ващенко відзначав, що "традиційний європейський ідеал побудований на засадах гармонійного розвитку людини".

Логіка навчає: якщо ідеал неможливо знайти в майбутньому, його слід шукати в минулому, в історії, причому, не для того, щоб розпочати порух назад - до золотого віку, а для того, щоб усвідомити межі й головні засади свого цивілізованого буття.

Маємо мету виховання молоді.

Постає питання: як її досягти? На наше глибоке переконання, управління вихованням, а отже досягнення виховного ідеалу в сучасних умовах може мати успіх, якщо:

-за ідеал виховання ми приймемо гармонійно розвинену особистість із сформованими особистісними рисами громадянина України;

-забезпечимо не на словах, а на ділі єдність навчання і виховання;

-сповна використаємо закладені в навчальній діяльності можливості для досягнення виховного ідеалу;

-спрямуємо позанавчальну діяльність на розвиток особистості та задоволення її інтересів;

-забезпечуватимемо виконання принципу наступності у вихованні.

Головними засобами досягнення виховного ідеалу, на нашу думку, є:

-формування виховного середовища у всіх закладах освіти області;

-вивчення особистості дитини;

-планування роботи закладів освіти (управління, навчальна діяльність, організація позанавчальної діяльності, методичне забезпечення, фінансово-господарська робота);

-уточнення посадових обов'язків заступників керівників закладів освіти з метою цілеспрямованого управління навчальною і позанавчальною діяльністю;

-впровадження нестандартних форм організації навчального процесу, особливо в умовах дефіциту педагогічних кадрів;

-переорієнтування вчителя на роль організатора навчальної діяльності;

-втілення ідеї навчити учня вчитися;

-створення асоціації учнівських громадських організацій;

-відновлення педагогічного впливу на сім'ю.

Що ми розуміємо під виховним середовищем?

Найбільше розвинута ця ідея в педагогічній спадщині і практиці В.Сухомлинського. Пам'ятаєте його "Школу радості", школу під голубим небом, зелені класи? "З перших днів життя "Школи радості", - писав видатний педагог, - я прагнув внести в колектив дух сімейної сердечності, задушевності, чуйності, взаємодовіри, допомоги".

Отже, виховне середовище закладу освіти - це насамперед стосунки між дорослими і дітьми, стосунки в педагогічному і дитячому колективах, засновані на взаємоповазі, на вірі в дитину, спрямовані на розвиток її природних нахилів. Це гармонія вимогливості і чуйності, краси духовної і матеріальної. В такому закладі виховує все: парти і класна дошка, іграшки і комп'ютери, дерева і квітники. Такою є Щасливська СШ Бориспільського району нова і за формою, і за змістом.

Учитись і працювати в Щасливській

школі престижно. Тут приживаються люди, що можуть долати будь-які труднощі, люди з творчими задумами, люди, що справді люблять дітей. Створений хороший колектив, в якому кожен думає про всіх, а всі думають, щоб кожному було добре.

Це ж можна сказати і про ПТУ № 12, що в Білій Церкві.

Щоб створити виховне середовище не потрібні кошти, треба мати насамперед велику любов до дітей, серце і душу. Саме душу і серце вкладають у свою справу педагоги дитячого садка "Рушничок" м.Обухова.

Дитячий садок № 6 м.Славутича не залишить байдужою жодної людини, яка переступала його поріг. Це гармонія архітектури, естетики оформлення і, що найголовніше, змістовної, продуманої в деталях роботи. Живопис і хореографія, фізична культура і народознавство добре поєднуються в цьому закладі.

Цей підхід реалізовано у Погребівській СШ Васильківського району. В шкільній теплиці і майстерні, в навчальних кабінетах і на подвір'ї школи - затишок, естетика. У якого учня підніметься рука щось ламати, вирізати на парті? Тут так не прийнято.

Такі підходи вдалося здійснити і в дитячих садках та школах Рокитнянського району.

Ми торкнулися лише окремих аспектів закладу освіти як виховної системи. Однак ми не торкнулися найістотнішого у вихованні - процесу навчання. Прийнято ділити організацію життєдіяльності школи на навчальний і виховний процеси. Проте не відкріємо істини, наголошуючи на єдності цих процесів. Але кожен розуміє це по-своєму. Ми вважаємо, що можливий поділ діяльності школи на навчальну і позанавчальну. (позанавчальна - та, що не входить до навчального плану). Але і перша, і друга є виховною. Будь-яка діяльність у закладі освіти, навіть господарська, виховує.

Провідна роль у вихованні належить, звичайно, навчальній діяльності. Саме в навчанні можна реалізувати системний підхід, одночасно виховуючи працьовитість, силу волі, особистість. Отже, будь-яке навчальне заняття - це не що інше, як процес виховання.

Час відмовитися від оцінки виховної роботи за кількістю проведених заходів. Вони лише бенгальські вогні, якими можна прикрасити процес виховання, але не вони

його рушійна сила.

Загальновідомо, що з цікавого уроку учень не втече. Тим більше, якщо всі 45 хвилин його воля і розум будуть спрямовані на опанування знаннями. А для того щоб учням було цікаво, необхідно організовувати посильний для них навчальний процес. Це потребує своєчасного діагностування розумових здібностей, обдарувань і психологічних особливостей вихованців при зарахуванні до дитячого садка, школи, ПТУ, як це робиться в експериментальній СШ № 15 м.Біла Церква.

Г.Сковорода одним із перших в українській педагогіці наголосив на важливості врахування у вихованому процесі обдарувань дітей, їх природних уподобань, притаманих їм нахилів і здібностей. Вихователь, учитель є перш за все служитель природи, зазначав він. Виховувати і вчити потрібно того, до чого прихильна людина.

Учні, які випереджають своїх ровесників або відстають, повинні навчатися за індивідуальними навчальними планами. І це слід передбачити в документах Міністерства освіти. Організація діагностування є чи не найпершою вимогою до управління вихованням у сучасних умовах.

Педагогіку виховання сповідує Василь Іванович Цимбалюк, заступник директора Сквирського ліцею, кандидат педагогічних наук. З учнями він завжди спокійний, врівноважений. У нього тихий голос, немає зайвих емоцій, зовнішніх ефектів. Але його вихованці завжди прагнуть зробити більше ніж він задав, знайти про письменника щось таке, аби здивувати вчителя. Вони не повторюють завчених з підручника фраз, вільно висловлюють власну думку, оцінюють події або явища в суспільстві, сперечаються з учителем не заради оцінки, а заради істини. Діти не спостерігачі, а співторці уроку, творці самих себе. Ось що таке справжнє виховання. За системою Цимбалюка працюють і педагоги ліцею, бо один, як відомо, в полі не воїн.

Нині кожен учитель повинен повному усвідомити свою роль у педагогічному процесі. Саме тепер, коли в області не вистачає більше тисячі педагогічних працівників, ми повинні мати педагога - організатора навчальної діяльності учнів. Нам потрібно цінувати вчителя, який уміє, не стомлюючи учнів, організувати цікаву змістовну навчальну діяльність, навіть якщо він і не фахівець. Сьогодні не рідкість,

коли вчитель фізкультури викладає, скажімо, іноземну мову чи біологію. В області понад 230 вчителів, що працюють не за фахом. І будемо відверті: виправити становище в найближчі роки ми не зможемо. Тому до вирішення проблем, пов'язаних з відсутністю кадрів, треба підходити нестандартно. Якщо з класом працює не фахівець, то для коригування його діяльності, мабуть, доцільно хоча б на декілька днів у місяць запрошувати фахівця з іншої школи. І цьому можуть посприяти рай(міськ)во.

Коли в школі немає вчителя, то це теж виховує учнів і виховує погано. Вони звикають до байдикування, до безпорадності дорослих, до марнування часу. Тож варто активніше впроваджувати поряд з уроком інші форми роботи, які і в умовах дефіциту кадрів забезпечуватимуть навчальний процес. Можливе, зокрема, запровадження семестрової організації навчання при лекційно-заліковій системі та чіткому тематичному обліку знань, що дає чималий ефект.

Стаючи на шлях перетворення закладу освіти у виховне середовище або, точніше, виховну систему, слід конструктивніше вдосконалювати три основні аспекти: технологію, алгоритми діяльності та відносини. Під технологією ми розуміємо ефективне поєднання матеріальних умов (будови, технічні засоби навчання, обладнання) і організаційних форм роботи (планування, розклади тощо).

Зміст алгоритмів діяльності складають освітні технології, педагогічна майстерність, методи і прийоми. У процесі становлення технології та формування алгоритмів діяльності складається система взаємовідносин: учень - учитель, учитель - директор, учень - батьки, учитель - батьки, директор - батьки, учень - учень тощо. Відносини - першооснова педагогічної діяльності. Вміле дирегування багатющим на педагогічні інструменти оркестром також дає позитивні результати і є одним з найважливіших факторів технології.

Аналіз управлінської діяльності показав, що серед керівників є чимало здібних диригентів навчально-виховного процесу. Досконало володіючи технологією організації методичної роботи, вони стали взірцем для вчителів.

Звертаючи увагу на роль керівника в управлінні вихованням, хочу наголосити на прийнятті важливої управлінської дії -

повернутися до гасла "Вчись вчитися". Для цього замало стендів у навчальних кабінетах, треба вчити учнів користуватися підручником, довідником, словником, картою, каталогом у бібліотеці.

Нині реалізувати виховну місію навчання без бібліотеки ми не зможемо. Хоч і маємо бібліотеки майже в кожному закладі, однак у більшості з них бракує позапрограмової художньої літератури та приміщень для її збереження (книгосховищ), немає читальних залів.

Добре організована робота бібліотек у Білій Церкві та Бородянському районі, і цей досвід варто було б узагальнити.

Протягом багатьох попередніх десятиліть під виховною роботою розуміли наявність у плані роботи шкіл заходів відповідно до таких напрямів, як ідейно-політичне, морально-етичне, трудове, фізичне, естетичне виховання. Якщо це було - значить, школа виховувала. Сьогодні ж ми повинні відмовитися від такого примітивізму, бо все це щоденно реалізується різними вчителями на уроках. Вимагаючи від учителя визначити на кожен урок виховну мету, ми вимагаємо від нього одностороннього підходу, заперечуючи системність, яка властива самій природі навчання.

Як дитина в сім'ї або дитячому садку виховується в процесі гри, так учень і студент виховується в процесі навчання. Не випадково В.Сухомлинський назвав навчання частиною духовного життя.

Освітня Київщини беруть активну участь в експериментально-дослідній роботі, що значною мірою поліпшить виховання підростаючого покоління. У вересні 1994 р. розпочато фундаментальний експеримент з теми "Школа розуміння" на базі СШ № 15 м. Біла Церква (науковий керівник - А.В.Фурман), розпочинається робота експериментальних педмайданчиків республіканського рівня: д/с "Рушничок" м. Обухова, Краснослобідська СШ Обухівського району, Сквирський ліцей, визначені опорні заклади, в яких апробуватимуться нові технології навчання, тощо.

У багатьох закладах освіти педагоги творчо підходять до вибору та розробки навчальних планів, програм. Саме в цьому виявляється особистий стиль керівника, вчителя, що працює над оновленням змісту навчання, а отже, і виховання.

Не можна обминути увагою і

досягнення шести закладів нового типу, адже 85% ліцеїстів та гімназистів навчаються на "4" і "5", а до вузів вступає майже 90 % випускників.

Високий процент вступу до вузів щорічно дають випускники шкіл м.Броварів, Ірпня, Білої Церкви, Борисполя, Переяслава-Хмельницького, Рокитнянського, Києво-Святошинського, Сквирського районів.

Завдяки наполегливій праці вчительства області порівняно із 1992/93 н.р. вдвічі зросла кількість призерів на республіканських олімпіадах з основ наук. У 1994/95 н.р. учні Київщини були серед переможців з усіх предметів.

Як бачимо, від внутрішніх факторів виховного середовища закладу освіти залежить дуже багато. Однак ми не повинні забувати про зовнішні і насамперед про батьківський фактор. В області напрацьовано новий позитивний досвід роботи з сім'єю. Так, щоб поєднати зусилля сім'ї і школи у СШ № 3 (м.Біла Церква), запроваджується комплексна програм "Сім'я".

У Білоцерківському районі стали традиційними дні школи на виробництві, проводяться тут для батьків і педпрактикуми, а з 1994 р. - сільські "сходки", присвячені вихованню молоді. У Миронівському районі батьківська громадськість співпрацює з правоохоронними органами з питань попередження правопорушень. Подібний досвід, безперечно, треба поширювати, аби він став надбанням усіх педагогів і батьків.

В області 52 % шкіл працюють у п'ятиденному режимі. Як правило, у багатьох школах суботні дні використовуються для проведення організованого дозвілля учнів. Та й батьки мають змогу приділити більше уваги спілкуванню зі своїми дітьми.

До зовнішніх факторів виховного середовища закладу слід віднести і ставлення громадськості до школи. Керівник закладу при підтримці голів міськвиконкомів та райдержадміністрацій повинен зробити всіх жителів села, мікрорайону міста, працівників КСП чи підприємства союзниками школи.

Школа має стати центром позанавчальної діяльності, центром допомоги старим і самотнім, інвалідам війни та праці. Не забуваймо, що конкретна корисна справа матиме більший ефект, ніж найемоційніше слово про повагу до старших.

На нашу думку, нині доцільніше не

виділяти окремі напрями виховної роботи, як це було раніше, а планувати системно, цілісно, розглядаючи навчальний процес як неподільне ціле.

Велика, досить поширена помилка, коли вважається, що плани роботи класоводів, класних керівників, вихователів груп подовженого дня - їхня особиста справа. Часто ці плани не узгоджуються із загальношкільним перспективним (місячним) планом роботи. Діє принцип: "підписав, то й геть з очей!" Потрібна попередня робота з виконавцями (спільне планування з метою узгодження та виявлення слабких місць).

Чи слід суворо регламентувати форми і методи роботи? Ні, не потрібно, навіть шкідливо. Плани можуть бути складені в довільній зручній для користування формі. Головне - досягти узгодженості щодо змісту майбутньої діяльності. Це ж стосується і методів (форм), типів заходів у проведенні роботи з кожним конкретним класом.

Організаційно-педагогічна функція управління виховним процесом передбачає добір і розстановку кадрів; розподіл обов'язків між членами адміністрації щодо керівництва виховною діяльністю школи; визначення найдоцільніших форм і методів виховної роботи, які відповідали б можливостям і силам виконавців тощо.

Успішно розв'язуються проблеми в Ясенівській НСШ Ставищенського району. Школа, залучаючи учня до соціально-культурних цінностей, створює практичне середовище, духовний і предметний простір виховання, без яких воно залишилося б голою дидактичною схемою, що не має життєвого змісту. Змістом виховного процесу в школі є духовна і матеріальна діяльність дитини як елементи таких людських цінностей: "Я - людина", "Я - член сім'ї", "Я - учень школи", "Я - житель села", "Я - громадянин України", "Я - житель планети".

З усього сказаного можна зробити такі висновки:

- управлінцям усіх рівнів слід продовжити навчання (повторення) основних аспектів науки виховання, а також навчити вихователів використовувати ці знання на практиці;

- необхідно докорінно змінити ціннісну орієнтацію у вихованні, тобто виховувати особистість, спираючись на її вікові психофізіологічні особливості та емоційно-вольову сферу, моделюючи педситуацію, спрямовану на позитивний результат;

- ми повинні виховувати громадянина, який готовий до життя в жорсткому світі конкуренції, який покладається на власний розум і власні сили, громадянина, який дивиться на державу і суспільство не поспоживацьки, а, працюючи на себе, збагачує державу.

Минув час, коли вірили в світле майбутнє, яке прийде саме собою. Нинішнє покоління повинно розуміти, що своє майбутнє треба творити самому.

Навчальна діяльність по своїй суті "вагітна" вихованням. Керівники установ і закладів освіти повинні зробити все, щоб діти вчилися з радістю, щоб їм було цікаво. Для цього потрібно цілеспрямовано використувати до активні форми навчання - дослідні робіт, навчальні експерименти. Адже, як писав В. Сухомлинський, навчання стає частиною духовного життя дітей тоді, коли знання не відділені від активної діяльності.

Особливу роль у вихованні відіграє залучення учнів до самообслуговування і самозабезпечення закладів. Важко зрозуміти керівника закладу, в якому всі роботи з обслуговування здійснюють технічні працівники, а указки і держакі до лопати купують за мізерні бюджетні кошти. Усе це і багато чого іншого можуть зробити учні. Час відновити і учнівські ремонтні бригади. Цікаві пропозиції щодо цього є в обласній службі зайнятості.

У 1995 р. більшість ПТУ і частина шкіл власними силами забезпечили себе овочами, фруктами та ягодами на зиму. А хіба не можуть цим зайнятися всі школи? Тільки активне виховання дасть позитивні наслідки. Ми виховуємо не римлян, які вимагали хліба і видовищ. Хліб необхідно навчитися вирощувати самим. А за відомим висловом, якщо буде хліб, то буде й пісня. Саме так підходять до суспільно корисної праці, яка сприяє вихованню в учнів почуття господаря, в більшості ПТУ. Учнівські

виробничі об'єднання (УВО) діють практично в кожному училищі.

Принципово важливою є робота з учителем, вихователем, майстром. Саме від них залежить, чи зможемо пробудити в серцях і розумі дітей інтелектуальне відчуття радості пізнання. Гонитва за відмінними оцінками, яка часто породжується в сім'ї і підхоплюється вчителем, важким тягарем лягає на юні душі школярів і калічить їх. І відмінники, і слабкі учні повинні відчувати себе повноцінними людьми. Потрібно в кожній дитині бачити особистість, вміти створити для неї атмосферу радісного духовного піднесення, пов'язаного з відкриттям істини, з дослідженням, пізнанням. Цьому сприятиме беззаперечне дотримання вимог лікувальної педагогіки Олексія Олександровича Дубровського. У "Відкритому листі лікаря вчителю" він писав: "Для всіх учителів повинно стати законом те, що ніякі новації, ніяка ініціатива і творчість, ніяка інтенсифікація вчительської праці не повинні йти попереду здоров'я учня!" Це слід перетворити в правило повсякденної педагогічної діяльності. Вчителя слід вчити мистецтву спілкування так само, як студента театрального вузу сценічній майстерності.

Очевидно, зважаючи на нові умови, варто переглянути підготовку та перепідготовку вчительства. Сьогодні існує чимало складових у підготовці кадрів - педагогіка, психологія, дидактика, методика тощо. Однак відсутній стрижень, який би концептуально об'єднав ці напрями педагогічної освіти і логічно її завершував.

Таким системним предметом могла б стати освітологія.

В умовах, коли є чимало концептуальних підходів у справі виховання, ми винесли на ваш суд, наше бачення цього процесу, яке ґрунтується на практичному досвіді і традиціях української школи, працях відомих педагогів, досвіді закладів освіти області. Ми не проголошуємо істини в останній інстанції. Ми закликаємо освітян до творчості і співпраці.

Віктор Огнев'юк,
начальник Київського
обласного управління освіти